

ULUSLARARASI HUKUKTA MEŞRU MÜDAFAA HAKKINA YENİ BİR YAKLAŞIM: İSTEKSİZ VEYA ACİZ DEVLET DOKTRİNİ

Arş. Gör. Nesrin SİNGİL*

Öz

1945 tarihli Birleşmiş Milletler Şartı ile üye devletlerin kuvvet kullanması yasaklanmıştır. Bu yasağın bir istisnası olarak ise, meşru müdafaa hakkı düzenlenmiştir. Başlarda bu hakkın, sadece bir devletten başka bir devlete karşı gerçekleşen silahlı saldırılar bakımından ele alındığı görülmektedir. Sonraları, bu hak eylemleri bir devlete atfedilebilir olan devlet dışı aktörler bakımından da uygulanmaya başlamıştır. Günümüzde bazı devlet dışı aktörlerin, devletlerden bağımsız faaliyetler gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu aktörlerin saldırılarına maruz kalan devletin, meşru müdafaa hakkına başvurup başvuramayacağı hususu tartışılmaktadır. Burada devlet dışı aktörlere karşı meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesinin temeli, isteksiz veya aciz devlet doktrinine dayanmaktadır. Bu doktrini destekleyen devletlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Ancak doktrine ilişkin, henüz genel bir kabul bulunmamaktadır. Genel bir kabül oluşabilmesi için, doktrin sağlam bir zemine oturtulması önem arz etmektedir. Bunu sağlamak için ise, doktrinde bazı koşulların ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmanın birinci bölümünde meşru müdafaa hakkı detaylandırılmıştır. İkinci bölümünde, isteksiz veya aciz devlet doktrinine ilişkin süreç, devlet uygulamaları ve Uluslararası Adalet Divanı Kararları bakımından ele alınmıştır. Son bölümde ise, doktrine ilişkin açıklamalar ve koşullara yer verilmiştir.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye | Research Assistant, Istanbul University, Faculty of Law, Department of Public International Law, Istanbul, Turkey.

✉ nesrinsingil@istanbul.edu.tr • ORCID 0000-0003-1983-178X

✎ **Atıf Şekli | Cite As:** SİNGİL Nesrin, "Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkına Yeni Bir Yaklaşım: İsteksiz veya Aciz Devlet Doktrini", *SÜHFD.*, C. 29, S. 3, 2021, s. 2387-2414.

✎ **İntihal | Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

Anahtar Kelimeler

Kuvvet Kullanma Yasağı • Meşru Müdafaa Hakkı • Devlet-Dışı Aktörler • İsteksiz veya Aciz Devlet Doktrini • 11 Eylül Saldırıları

A NEW APPROACH TO THE RIGHT TO SELF-DEFENSE IN INTERNATIONAL LAW: UNWILLING OR UNABLE STATE DOCTRINE

Abstract

The use of force is prohibited for the member states by the 1945 United Nations Charter. As an exception to this prohibition, the right to self-defense is regulated. Initially, it is seen that this right was dealt with only in terms of armed attacks from one state to another. Later, it began to be applied also in terms of non-state actors whose actions are attributable to a state. Today, it is seen that these actors carry out independent activities from states. The issue of whether the state, which is exposed to the attacks of these actors, can apply for the right of self-defense is being discussed. Herein, the basis for exercising the right of self-defense against non-state actors is based on the unwilling or unable state doctrine. The number of States supporting this doctrine is increasing day by day. However, there is no general acceptance regarding the doctrine yet. For a general acceptance of the doctrine, it is important that the doctrine be based on a safe ground. In order to achieve this, it is seen that some conditions are discussed in the doctrine. In the first part of this study, the right of self-defense is detailed. In the second part, the process regarding unwilling or unable state doctrine is discussed in terms of state practices and the decisions of the International Court of Justice. In the last part, explanations and conditions regarding the doctrine are mentioned.

Key Words

Prohibition of Use of Force • Right to Self-defense • Non-state Actors • Unwilling or Unable State Doctrine • 9/11 Attack

GİRİŞ

1945 tarihli Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2(4). maddesi ile kuvvet kullanma yasaklanmıştır. Bu yasağın bazı istisnaları bulunmaktadır. Bu istisnalardan biri, devletlerin meşru müdafaa hakkına başvurusudur. Birleşmiş Milletler Şartı'nda meşru müdafaa hakkının devletler arasında uygulanabileceğine ilişkin bir düzenleme bulunmamasına rağmen, uzun yıllar meşru müdafaa hakkının bir devletin başka bir devlet tarafından gerçekleştirilen silahlı saldırılarına bir karşılık olarak kullanılacağı kabul

edilmiştir. Ancak zamanla bu kavramın uygulama alanı genişletilmiş ve eylemleri bir devlete atfedilebilen devlet dışı aktörler bakımından da bu hakkın varlığı kabul edilmiştir.

Günümüze gelindiğinde ise en büyük sorunu, eylemleri bir devlete atfedilebilir olmayan devlet dışı aktörlerin gerçekleştirdiği silahlı saldırıların oluşturduğu görülmektedir. Bu tür aktörlere karşı elbette ki saldırılara maruz kalan devletin tepkisiz kalması beklenemez. Bununla birlikte bu devlet dışı aktörler genellikle başka bir devletin ülkesinde barınmakta ve eylemlerini de buradan yürütmektedir. Bu durum ise, bu aktörlere karşı meşru müdafaa hakkının kullanılmasının yanında, bu aktörlerin barındıkları devletin egemenlik haklarının ihlalini söz konusu olmasını da beraberinde getirmektedir. İşte bu iki çatışma arasında “isteksiz veya aciz devlet doktrininin” uygulanması yol gösterici olacaktır.

İsteksiz veya aciz devlet doktrini, günümüzde bazı devletler bakımından kabul edilmekte iken, diğerleri tarafından reddedilmemektedir. Bununla birlikte, ilerleyen süreçte sınır aşan terörizm ile mücadelede bu doktrine başvurulmasının kaçınılmaz olacağı gerçeği ile bu doktrini kabul eden devlet sayısının artacağı beklenmektedir. Doktrinin sağlam bir zemine oturtulması, uluslararası hukukun *jus cogens* normlarından olan kuvvet kullanma yasağının ihlal edilmemesi ve uluslararası toplum bakımından doktrinin kabul edilmesinin sağlanmasında önemli bir rol oynayacaktır. Bu sebepler ile doktrinde, meşruluğu desteklemek adına bazı koşulların ele alındığı görülmektedir. Elbette bu koşulların sağlanmamış olması, doktrine başvurulamayacağı anlamına gelmez. Bununla birlikte, bu koşulların sağlanmış olması son çare olarak meşru müdafaa hakkına başvurulduğunun bir nevi kanıtını teşkil edecek ve uluslararası toplum tarafından gelen eleştirileri önlemede adeta bir kalın görevi görecektir.

I. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ŞARTI'NIN 51. MADDESİ BAĞLAMINDA MEŞRU MÜDAFAA HAKKI

Uluslararası örf ve âdet hukukunun en temel ilkelerinden biri kuvvet kullanma yasağıdır. Bu yasak, 1945 tarihli Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2 (4). maddesinde tanımlanmaktadır. Bu düzenlemeye göre, “üye devletlerin başka bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlı-

ğına karşı, Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak şekilde kuvvet kullanması ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunması yasaktır"¹. Bununla birlikte, bu yasağın bazı istisnaları bulunmaktadır. Bunlar, uluslararası hukuk bağlamında meşru müdafaa hakkının kullanılması; bir devletin ülkesinde kuvvet kullanımına ilişkin BM Güvenlik Konseyi kararının bulunması ve ilgili devletin bu hususta rızasının bulunmasıdır. Bunun dışındaki haller bakımından ise o devletin egemenliğinin ihlal edilmesi söz konusu olacaktır².

Bu istisnalardan biri olan ve bu çalışmanın da temelini oluşturan meşru müdafaa hakkı, BM Şartı'nın 51. maddesinde düzenlenmektedir. Bu düzenlemeye göre, doğal bir hak olan meşru müdafaaaya ilişkin birtakım koşulların varlığının arandığı söylenebilir. Bu koşullardan ilki, Birleşmiş Millet üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması yani "silahlı bir saldırının" var olmasıdır. Bu bağlamda, silahlı olmayan saldırılara yönelik bu hakkın doğması söz konusu değildir. İkincisi, bu hakkın uluslararası barış ve güvenliği koruması için gerekli olan tedbirlerin BM Güvenlik Konseyi tarafından alınuncaya dek kullanılabilmesidir. Diğer bir koşul ise, meşru müdafaa hakkına başvuran üye devletin, aldığı tedbirleri derhal BM Güvenlik Konseyi'ne bildirmesinin gerekli olmasıdır. Meşru müdafaa hakkına, bireysel olarak (bireysel meşru müdafaa) başvurulabileceği gibi toplu olarak (kolektif meşru müdafaa) başvurulabilmesi de mümkündür³. Ayrıca sayılan bu koşullara ek olarak örf ve âdet hukukunun bir parçası olan, bu hakkın kaybedilen bir ülkenin geri alınması ya da bir devlete ait silahlı kuvvetlerin gerçekleştirildiği saldırıların bastırılması amacıyla kullanılması⁴ diğer bir deyişle

¹ Charter of the United Nations, signed on 26 June 1945, entered into force on 24 October 1945, Art.2(4), <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf> (Erişim Tarihi:24.01.2021); Türkçe metin için bkz. KAYA İbrahim, Uluslararası Hukukta Temel Belgeler: Basic Documents in International Law, 4. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020, ss. 12-48.

² AYDIN OKUR Derya, "İŞİD'e Karşı Suriye'de Yapılan Operasyonların Meşruiyeti Bakımından İsteksiz ya da Aciz Devlet Teorisi", İKÜHFD, C. 14, S. 2, 2015, s. 52.

³ Charter of the United Nations, signed on 26 June 1945, entered into force on 24 October 1945, Art.51, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>, (Erişim Tarihi:24.01.2021).

⁴ AKSAR Yusuf, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuku II, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 5. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 124.

“gerekli olması”, bu saldırılara karşı gerçekleştirilecek olan meşru müdafaaanın “orantılı olması”⁵ ve “derhal” yapılması gerektiği de belirtilmektedir. Bu sebeple bir devletin kendisine karşı devlet-dışı aktörler tarafından başka bir devletin ülkesinden gerçekleştirilen silahlı saldırılara vereceği karşılığın, her şeyden önce gerekli, derhal ve orantılı olması gerekir. Bu koşulların sağlanmadığı bir karşılık bakımından elbette ki aciz veya isteksiz devlet doktrinin gündeme gelmesi de söz konusu olmayacaktır.

II. ACİZ VEYA İSTEKSİZ DEVLET DOKTRİNİN GELİŞİMİNE İLİŞKİN TARİHSEL SÜREÇ

A. 11 Eylül 2001 Öncesi Dönem

BM Şartı ve kuvvet kullanma yasağının kabul edilmesinden sonra devletlerin, devlet dışı aktörlere karşı meşru müdafaa hakkını kullanırken farklı gerekçelendirmeler yaptıkları görülmektedir. Bu çerçevede 1950 ile 1960’lı yılları arasında, bu gerekçelendirmenin “*bir devlet tarafından gönderilmesi ya da bir devletin kontrolünde olması*”⁶ kriterine dayandırıldığı görülmektedir. 1960’lı yılların sonlarına doğru ise, bunun “*açık bir biçimde destek olma*”⁷ kriterine doğru evrildiği göze çarpmaktadır.

1970 yılında BM Genel Kurulu, devletlerin diğer devletlere saldırmak amacıyla düzensiz birlikler, paralı asker veya silahlı grupları örgütlemek ya da destek olmaktan kaçınılması gerektiğini beyan etmiştir⁸. Yine 1970 tarihli BM Genel Kurulu Kararı’nda, kuvvet kullanma yasağına aykırı olarak başka bir devletin ülkesinde gerçekleştirilen eylemlere yardım eden devletlerin bu eylemleri de kuvvet kullanma ile

⁵ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports, 1986, para.176, 194.

⁶ TIBORI-SZABÓ Kinga, “The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defence”, Fundamental Rights in International and European Law: Public and Private Law Perspectives, Ed. Christophe Paulussen, Tamara Takács, Vesna Lazić, Ben Van Rompuy, Heidelberg, Springer, 2016, s. 76.

⁷ TIBORI-SZABÓ Kinga, s. 76.

⁸ UNGA, A/RES. 2625 (XXV), Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations (A/8082) 24 October 1970, [https://undocs.org/en/A/RES/2625\(XXV\)](https://undocs.org/en/A/RES/2625(XXV)) (Erişim Tarihi:30.01.2021).

eşdeğer olduğu belirtilmiştir⁹. 1974 yılında ise, bir devlet tarafından ya da bir devlet adına gönderilen silahlı grup, paralı asker ya da düzensiz birlikler tarafından başka bir devlete karşı gerçekleştirilen eylemlerin silahlı saldırı olarak kabul edileceğine karar verilmiştir¹⁰.

1970'li yıllar boyunca üç durum¹¹ bakımından açık bir biçimde, isteksiz veya aciz devlet doktrininin kabul edildiği görülmektedir. Bunlardan ilki, 30 Nisan 1970 tarihinde ABD Başkanı Richard Nixon'un, Kamboçya topraklarını kullanan Vietkong'un (Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi) saldırılarını önleyebilmek amacıyla ABD ve Güney Vietnam arasında akdedildiğini duyurduğu iki taraflı bir andlaşmaya ilişkindir. ABD tarafından, Vietkong'a yönelik gerçekleştirilen saldırılar bakımından, Kamboçya hükümetinin ülkesinin bazı kısımlarında kontrolünü kaybettiği ve bu sebeple de Kamboçya'ya yönelik bir saldırı olarak algılanamayacağı belirtilmiştir¹². Burada aslında, Kamboçya'nın ülkesinin bazı bölgeleri bakımından kontrolünü kaybetmesi, acizliğin bir görünümü olarak değerlendirilebilir.

İkinci durum, 1978-1982 tarihleri arasında, İsrail'in Filistin Kurtuluş Örgütü'nün eylemlerine son vermek amacıyla Lübnan'a gerçekleştirdiği operasyonlar bakımından gündeme gelmiştir. İsrail'in BM Büyükelçisi Haim Herzog, Fawcett'in BM Şartı'nın 51. maddesi bağlamında isteksiz veya aciz devlet doktrinine atıf yaparak, bir devlete karşı başka bir devletin ülkesinde ortaya çıkan tehditleri ortadan kaldırmak için, müdahalede bulunmanın meşru olacağını ileri sürmüştür¹³.

Son açık kabul ise, ABD ile İran arasında Tahran'daki rehinerler krizi neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu kriz UAD'nin 1979 tarihli Kararı ile

⁹ UNGA, A/RES. 2625 (XXV).

¹⁰ UNGA, Res. 3314 (1974) md. 3 (g), [https://undocs.org/en/A/RES/3314\(XXIX\)](https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX)), son erişim tarihi 30.01.2021.

¹¹ Fransa'nın 12 Ocak 2013 tarihinde Mali'nin kuzeyine gerçekleştirdiği askeri müdahalesini de bu doktrin bağlamında ele alan görüş için bkz. HAKIMI, Monica, "Defensive Force against Non-State Actors: The State of Play", *International Law Studies*, Vol. XCI, 2015, ss. 1-31, s. 14.

¹² MAHMOUDI Said, "The Unwilling or Unable Doctrine: The Right to Use Extraterritorial Self-Defense Against Non-State Actors", *Thesis in International Public Law*, Stockholm University Faculty of Law, 2017, s. 43.

¹³ MAHMOUDI, s. 44.

sonuçlanmıştır. İranlı öğrenciler, Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliği'ni ve farklı yerlerde bulunan konsolosluklarını işgal ederek, ellinin üzerinde personeli 444 gün boyunca rehin almışlardır. ABD'nin çok sayıda talebi bulunmasına rağmen İran hükümeti bu hususta gerekenleri yapmamıştır. 26 Nisan 1980 tarihinde ABD Başkanı Jimmy Carter, bir devletin vatandaşlarını barındıran devletin koruyamadığı ya da koruma bakımından istekli olmadığı durumlarda BM Şartı'nın 51. maddesi bağlamında müdahalede bulunmanın meşru olacağını belirtmiştir¹⁴. İran devletinin, taleplere karşılıksız kalması İran'ın bu durumla mücadelede isteksizliğinin bir görünümü olarak değerlendirilmektedir.

Yukarıda belirtilen tarzdaki argümanların çoğunlukla, Güney Afrika, Portekiz, İsrail ve ABD tarafından ileri sürüldüğü görülmektedir. Bu devletler arasından İsrail "bir devletin ülkesinde kasten silahlı grupların barınmasının sağlanması"¹⁵ temel argümanına dayanmıştır. İsrail'in, 1968-1969 tarihleri arasında Ürdün, 1970'li yıllarda ise Lübnan'a çeşitli askeri müdahaleler gerçekleştirdiği bilinmektedir. 1972 gibi çok erken bir tarihte İsrail, Lübnan'ın kendi ülkesinden İsrail'e karşı gerçekleşen silahlı saldırıları engellemek hususunda isteksiz veya aciz olduğu savını ileri sürmüştür. İsrail, 1981 yılında Güvenlik Konseyi'nde kendi ülkesinde başka devlete karşı gerçekleştirilen silahlı saldırılar bakımından isteksiz veya aciz olan devletlerin söz konusu olması durumunda, silahlı saldırılara maruz kalan devletin gereken tüm önlemleri alma hakkının olduğunu belirtmesine karşın, bu görüş BM Güvenlik Konseyi üyelerinin çoğu tarafından reddedilmiştir¹⁶. 15 Nisan 1996 tarihinde, İsrail tarafından, Lübnan'da bulunan Hizbullah terör örgütüne karşı gerçekleştirdiği operasyonlara ilişkin, vatandaşlarının güvenliğinin sağlanması bakımından, bu örgütün saldırılarına izin verilmeyeceği, Lübnan'ın bu devlet dışı aktörün saldırılarını kontrol altına almada isteksiz ve aciz oldu-

¹⁴ MAHMOUDI, s. 44.

¹⁵ TIBORI-SZABÓ, s. 77.

¹⁶ SCOR, UN Doc. S/PV. 2292, 17 July 1981, paras. 54, 131, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/43220E2368A3DDDF7052568000052412C>, (Erişim Tarihi:01.02.2021).

ğu, bu nedenlerle de İsrail'in gerekli tüm önlemleri alarak güvenliğini koruması gerektiği dile getirilmiştir¹⁷.

1996 yılında, Türkiye Dışişleri Bakanı, BM Güvenlik Konseyi ve Genel Sekreteri'ne ilettiği bir mektupta Irak'ta barınan PKK ile mücadelesi bakımından açıkça isteksiz veya aciz devlet doktrinine dayanmıştır. Buna göre, ev sahibi devletin, kendi topraklarının silahlı saldırılar için kullanılmasını önlemede isteksiz veya aciz olması durumunda, mağdur devletin, ülkesine karşı gerçekleşen bu silahlı saldırıları önlemek için gerekli ve uygun bir karşılık vermesinin kaçınılmaz olduğu dile getirilmiştir¹⁸. Benzer şekilde, ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nicholas Burns'de bu durum bakımından sorulan bir soruyu cevaplandırırken isteksiz veya aciz devlet doktrinini vurgulamıştır¹⁹. 1998 yılına gelindiğinde ise, ABD'nin Kenya ve Tanzanya'daki büyükelçiliklerinin bombalanmasına bir karşılık olarak, Afganistan'daki Taliban rejimi ve Sudan hükümetini ikna etme çabalarının sonuç vermemesi neticesinde, Afganistan ve Sudan'daki El-Kaide örgütüne ait hedefler ABD tarafından bombalanmıştır. Bu eylemi İngiltere, Almanya, Avustralya, İsrail ve Yeni Zelanda da dahil ABD'nin müttefiklerinin de desteklediği görülmektedir²⁰. Ancak burada ABD'nin argümanı, isteksiz veya aciz devlet doktrininden ziyade, barındıran devlet olarak iş birliği yapılmış olmasıdır²¹.

B. 11 Eylül 2001 Sonrası Dönem

ABD, 2001 yılında ve sonrasında El-Kaide ile, başta Afganistan olmak üzere bu örgüte ev sahipliği yapan diğer devletlerin topraklarında, meşru müdafaa hakkı çerçevesinde mücadele etmiştir. Dışişleri Bakanlığı Hukuk Danışmanı John Bellinger, Afganistan'ın El-Kaide'nin saldırıları planlamak ve eğitim tesislerine ev sahipliği yapmak için top-

¹⁷ UN Doc. S/PV. 3653, 15 April 1996, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/310AC20FB347D24185256311004E0E4B>, (Erişim Tarihi: 01.02.2021).

¹⁸ UNGA, UN Doc. A/50/1016, S/1996/614, 1 August 1996, <https://digitallibrary.un.org/record/219759>, (Erişim Tarihi: 01.02.2021).

¹⁹ MAHMOUDI, s. 47.

²⁰ TIBORI-SZABÓ, s. 79.

²¹ TIBORI-SZABÓ, s. 80.

raklarını kullanmasına izin verdiği, örgütün eylemlerini engelleme konusunda isteksiz davrandığını ve ABD'nin taleplerine karşın topraklarında barınan teröristlerin teslimini de reddettiğini belirtmiştir²². Bu çerçevede, *“Yüzyıldan fazla süren devlet uygulamaları, bir devletin, en azından barınan devletin saldırıları bastırmak için isteksiz olduğu veya harekete geçemediği durumlarda, devlet dışı aktörler tarafından kendi toprakları dışında gerçekleşen saldırılara karşı meşru müdafaa hakkı çerçevesinde askeri gücü ile karşılık verebilir”*²³.” şeklinde isteksiz veya aciz devlet doktrininin vurgulandığı görülmektedir. Bellinger 2006 tarihli bir konuşmasında, *“şayet terörist gruplar sivillere zarar verme niyetindeyse ve barındıran devlet isteksiz veya aciz ise, sivilleri tehlikede olan devletin hangi seçenekleri vardır?”*²⁴ sorusunu sorarak, böyle bir durumda meşru müdafaa hakkının var olması gerektiği düşüncesine bir kez daha dikkatleri çekmiştir. Yine 2011 yılında ABD'nin aynı doktrine dayanarak, Pakistan'da Bin-Ladin Operasyonunu gerçekleştirdiği de bilinmektedir.

2002 ve 2007 tarihlerinde Rusya'nın, Gürcistan topraklarında bulunan Çeçen isyancıların gerçekleştirdiği saldırılara müdahalesi bakımından, bu doktrine dayandığı görülmektedir²⁵. Buna göre, çeşitli nedenlerden dolayı ev sahibi devletin isteksiz veya aciz olduğu ve devlet dışı aktörlerin ülkesindeki varlıklarını kontrol edemediği durumlarda, terörizm ile etkin mücadele karmaşıklaşmaktadır. Bu çerçevede Pankisi Geçidi'nde düzeni sağlamaya yönelik defalarca kez güvence veren Gürcistan yetkililerinin, pratik önlemler alma konusunda isteksiz olduğu dile getirilmiştir²⁶. Bu örnekte, Gürcistan'ın isyancıları kontrol altına almada bazı önlemler aldığı görülse de bu önlemlerin etkili olamadığı göze çarpmaktadır²⁷. Böyle bir durumun ise kapasiteye ilişkin soruları gündeme getireceği açıktır.

²² MAHMOUDI, s. 48.

²³ CHACKO Elena/DEEKS Ashley, “Which States Support the Unwilling and Unable Test?”, 10 October 2016, <https://www.lawfareblog.com/which-states-support-unwilling-and-unable-test>, (Erişim Tarihi:24.01.2021).

²⁴ CHACKO/DEEKS.

²⁵ HAKIMI, s. 14.

²⁶ CHACKO/DEEKS.

²⁷ HAKIMI, s. 14.

2006-2008 yılları arasında Türkiye'nin Irak'ta bulunan PKK'ya karşı yürüttüğü operasyonlar bağlamında yapılan resmî açıklamalarda bu doktrine rastlanmamaktadır²⁸. Ancak doktrinde kimi yazarlar, bu operasyonların yasal dayanağının bu doktrin olduğunu savunmaktadır²⁹.

2014'te ABD, DAEŞ ile mücadelede ilk kez Irak'ı kolektif meşru müdafaa hakkı çerçevesinde desteklemiştir. Bunu benzer şekilde, 2015 ve 2016 yılları arasında Kanada, Türkiye, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika, Danimarka ve Norveç'in kolektif meşru müdafaa haklarına başvurmaları takip etmiştir³⁰. 23 Eylül 2014 tarihinde ABD, BM Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektubunda, Suriye yönetiminin bu tür saldırılar bakımından tehdidin bulunduğu toprakların kullanımını önlemede isteksiz veya aciz olduğunu belirtmiştir³¹. Doktrinde bu ifadenin "aciz veya isteksiz devlet doktrinine" ilişkin olarak en çarpıcı örnek olduğu dile getirilmektedir³². Benzer şekilde 31 Mart 2015 tarihinde Kanada'nın BM Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektupta, kendi ülkesinde ortaya çıkan tehditleri önlemede aciz veya isteksiz olan devletin varlığı durumunda devletler bakımından meşru müdafaa hakkının doğacağı vurgulanmıştır³³.

24 Temmuz 2015 tarihinde Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektupta ise, ABD ve Kanada'nın görüşlerini destekler biçimde Suriye topraklarından kendi ülkesine karşı gerçekleşen saldırıları da işaret ederek Suriye Rejiminin tehditleri önlemede ne yeterli kapasiteye sahip olduğunu ne de istekli davranışlar sergilemediğinin açık ol-

²⁸ CHACKO/DEEKS.

²⁹ Bkz. HAKIMI, s. 13.

³⁰ LEHTO Marja, "The Fight against ISIL in Syria: Comments on the Recent Discussion of the Right of Self-defence against Non-state Actors", *Nordic Journal of International Law*, Vol. LXXXVII, 2018, s. 8.

³¹ UN Doc. S/2014/695, 23 September 2014, <https://undocs.org/S/2014/695>, (Erişim Tarihi:01.02.2021).

³² BODE Ingvild, "Manifestly Failing and Unwilling or Unable as Intervention Formulas: A Critical Assessment", *Rethinking Humanitarian Intervention in the 21st Century*, Ed. Aiden Warren, Damian Grenfell, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2017, s. 165.

³³ UN Doc. S/2015/221, 31 March 2015, <https://undocs.org/S/2015/221>, (Erişim Tarihi:01.02.2021).

duğu ifade edilmiştir³⁴. Türkiye 2015 yılında Irak'ta bulunan DAES ve PKK örgütleri ile mücadele bakımından, Irak hükümetinin tüm toprakları bakımından egemenliğinin söz konusu olduğu gözetildiğinde, gerçekleşen terör saldırılarının engellenmesinin beklenmesi yönünde bir hakkı olduğunu, bununla birlikte bu iki örgütün Türkiye'nin barış ve güvenliği bakımından önemli bir tehdit olmaya devam ettiğinden dolayı bu örgütlere karşı meşru müdafaa hakkının var olduğu dile getirilmiştir³⁵. Türkiye'nin, Suriye'de DAES ile mücadele bağlamında yürüttüğü operasyonlarda ABD ile benzer şekilde hem bireysel hem de kolektif meşru müdafaa hakkı bağlamında, isteksiz veya aciz devlet doktrinine dayandığı belirtilmektedir³⁶. 20 Kasım 2015 tarihli BM Güvenlik Konseyi Kararı'nda ise, açıkça bu ilkeye başvurulmasa da kapasitesi bulunan devletlere DAES'in kontrolü altında bulunan yerlerde gerekli önlemleri almaları çağrısında bulunulmaktadır³⁷.

Almanya Federal Hükümeti'nin, 1 Aralık 2015 tarihinde Federal Meclis'e yaptığı başvuruda, *"Bazı devletler, Irak'ın talebi üzerine DAES tarafından Suriye topraklarından Irak topraklarına karşı gerçekleşen saldırılara karşılık vermek amacıyla, BM Şartı'nın 51. maddesi bağlamında kolektif meşru müdafaa hakkına başvurmayı seçmiştir. Bununla birlikte Suriye hükümeti, DAES tarafından kendi topraklarında düzenlenen saldırıları durdurmada isteksiz veya aciz olduğundan dolayı, Suriye topraklarından bu saldırılar gerçekleştirilmektedir"*³⁸. şeklinde açıkça doktrine dayandığı görülmektedir. Almanya'nın Suriye'de DAES ile mücadele bağlamında yürüttüğü operasyonlar bakımından, 10 Aralık 2015 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektupta³⁹ bu hususta bir açıklık bulunmasa da örtülü bir

³⁴ UN Doc. S/2015/563, 24 July 2015, <https://undocs.org/S/2015/563> (Erişim Tarihi:01.02.2021).

³⁵ CHACKO/DEEKS.

³⁶ KURAN Selami/GÜR Hande, "Devlet-Dışı Aktörlere Karşı Meşru Müdafaa İsteksiz veya Aciz Doktrini: Suriye ve DAES Örneği", MÜHF-HAD, C. 23, S. 1, 2017, s.76.

³⁷ UN Doc. S/RES/2249(2015), 20 November 2015, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2249.pdf (Erişim Tarihi 03.02.2021).

³⁸ CHACKO/DEEKS.

³⁹ UN Doc. S/2015/946, 10 December 2015, <https://undocs.org/S/2015/946>, (Erişim Tarihi:03.02.2021).

şekilde isteksiz veya aciz devlet doktrinine dayanıldığı anlaşılmaktadır⁴⁰.

C. Uluslararası Adalet Divanı Kararları Bakımından Süreç

Bu kapsamda ele alabileceğimiz ilk dava 1986 tarihli Nikaragua Davası'dır. Bu Dava'da, Divan başka bir devletin topraklarında bulunan ve faaliyetleri bir devlet ile ilişkilendirilebilir silahlı grupların saldırılarının "*ölçeği ve etkileri sebebiyle*", 51. madde kapsamında silahlı saldırı olarak değerlendirilebileceğini, ancak bu gruplara silah, lojistik veya diğer destek sağlamanın bu kapsamda değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir⁴¹. Ancak Yargıç Jennings, "*lojistik veya diğer destek*" sağlamanın silahlı saldırı olmadığını söylemenin, çok ileri giden bir yorum olabileceğini belirtmiştir. Çünkü lojistik kelimesinin sözlükteki anlamı, "*asker ve teçhizatı taşıma, yerleştirme ve sağlama*" şeklindedir. Diğer destekler bakımından ise, bunun kapsamının ne olduğunu anlamak bir hayli güçtür⁴².

Aynı Davada Yargıç Schwebel ise, bir devlet tarafından gönderilen silahlı gruplara silah veya lojistik destek sağlanması durumunda, bunun silahlı saldırıya ilişkin olması durumunda böyle bir desteğin silahlı saldırı ile eş değer tutulamayacağı sonucuna ulaşamayacağını belirtmiştir. Ayrıca Nikaragua Devleti'nin El Salvador'da gerçekleşen saldırıları uzunca bir süredir yaygın bir biçimde desteklemesi, böyle bir durumun ortaya çıkmasında kritik bir faktör olarak da görülebilir⁴³.

2004 tarihli İşgal Altındaki Filistin Ülkesinde Duvar İnşasının Hukuki Sonuçlarına İlişkin Danışma Görüşü'nde ise, Divan, İsrail'in işgal

⁴⁰ NUSSBERGER Benjamin, "Sustainable Self-Defense? How the German Government justifies continuing its fight against ISIL in Syria", 2 October 2019, <https://www.ejiltalk.org/sustainable-self-defense-how-the-german-government-justifies-continuing-its-fight-against-isil-in-syria/>, (Erişim Tarihi:24.01.2021).

⁴¹ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports, 1986, para. 195.

⁴² Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Dissenting Opinion of Judge Sir Robert Jennings, Merits, Judgment, I.C.J. Reports, 1986, s. 543.

⁴³ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Dissenting Opinion of Judge Schwebel, Merits, Judgment, I.C.J. Reports, 1986, para. 171.

altındaki Filistin topraklarından ülkesine yönelik gerçekleşen saldırıları önlemek amacıyla inşa etmesi bakımından bu durumun BM Şartı'nın 51. maddesi ile ilgili olmadığı sonucuna varmıştır. Buradaki devlet dışı aktörlerin Filistin'e isnat edilebilir olmamasından dolayı Divan, BM Güvenlik Konseyi'nin 1368 (2001) ve 1373 (2001) kararlarının İsrail'in iddiaları bakımından bir dayanak teşkil etmeyeceğini belirtmiştir⁴⁴. Ancak Yargıç Higgins'e göre, 51. maddede meşru müdafaa ancak bir devlet tarafından gerçekleştirilen saldırılar bakımından söz konusu olacağına ilişkin bir düzenleme öngörülmemiştir⁴⁵.

Uganda'nın meşru müdafaa iddiasının incelendiği, 2005 tarihli Kongo Ülkesinde Silahlı Faaliyetler Davası'nda Uganda, 11 Eylül 1998 tarihine kadar Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC) topraklarına karşı gerçekleştirilen eylemlerin DKC'nin rızası ile gerçekleştirildiği ve bu tarihten sonraki eylemlerin ise meşru müdafaa hakkı çerçevesinde gerçekleştirdiğini ileri sürmüştür⁴⁶. Divan saldırıların Müttefik Demokratik Kuvvetler (ADF) tarafından gerçekleştirildiği ve DKC'ye atfedilebilir olmadığına, bu sebeple de Uganda'nın meşru müdafaa hakkının bulunmadığına karar vermiştir. Uganda Halkı Savunma Kuvvetleri (UPDF) tarafından yapılan resmî açıklamada ise, DKC'nin Kongo topraklarında etkin kontrolünün bulunmadığı iddiası ileri sürülmüştür⁴⁷. Davada, Yargıç Simma, 51. maddenin uzunca bir süre katı bir şekilde dikkate alınmasının uluslararası hukukta meşru müdafaaaya ilişkin uygulamayı iyi bir şekilde yansıtmış olabileceği, ancak 11 Eylül saldırıları sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde, bu uygulamanın acilen yeniden değerlendirilmesinin gerekli olduğu dile getirilmiştir⁴⁸. Divan'ın

⁴⁴ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I.C.J. Reports, 2004, para. 139.

⁴⁵ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Separate Opinion of Judge Higgins, Advisory Opinion, I.C.J. Reports, 2004, para. 33.

⁴⁶ TÜTÜNCÜ Ayşe Nur vd., Milletlerarası Adalet Divanı Kararları: 1990-2007, İstanbul, Beta, 2008. s. 63.

⁴⁷ Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports, 2005, para. 109.

⁴⁸ Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Separate Opinion of Judge Simma, Judgment, I.C.J. Reports, 2005, para. 11.

düzensiz birlikler ile mücadelede devletin isteksiz veya aciz olması durumunun mağdur devlet bakımından meşru müdafaa hakkının doğumu için yetersiz olduğu imasında bulunmasına karşın, Yargıç Simma ve Kooijmans eylemleri bir devlete atfedilebilir olsun ya da olmasın düzensiz birlikler tarafından gerçekleştirilen silahlı bir saldırının varlığında meşru müdafaa hakkının doğması bakımından yeterli olduğunu belirtmişlerdir⁴⁹.

III. İSTEKSİZ VEYA ACİZ DEVLET DOKTRİNİ

İsteksiz veya aciz devlet doktrini, “*ev sahibi devletin, ülkesi içerisinde devlet dışı aktörlerin yarattığı tehdidi kaldırmak için gerekli önlemleri almada isteksiz veya aciz olduğu ve bu sebeple bu devletin rızasının alınması ihtiyacının ortadan kalktığı durumlarda, mağdur devletin sınıraşan meşru müdafaa hakkının doğması*”⁵⁰ şeklinde açıklanabilir. 2005’te düzenlenen Dünya Zirvesi’nde, “isteksiz veya aciz devlet” ifadesi yerine uluslararası toplumun desteğinin artmasını sağlamak amacıyla “*açıkça başarısız devlet*” ifadesine yer verildiği görülmektedir⁵¹.

Bu doktrin bağlamında üç kavrama dikkat etmek gerekir. Bunlardan ilki, bir devletin ülkesinden, başka bir devlete yönelik silahlı saldırı eylemlerini gerçekleştiren ve bu eylemleri hiçbir devlete atfedilemeyen devlet dışı aktör (*non-state actors*), ikincisi bu devlet dışı aktörün silahlı saldırılarına maruz kalan mağdur devlet (*victim state*) ve sonuncusu ise devlet dışı aktörün eylemleri sırasında ülkesini kullandığı ev sahibi (*territorial state*) ya da barındıran devletin (*harbouring state*) varlığıdır.

Doktrin bakımından esas mesele silahlı saldırıların bir devlet tarafından değil, devlet dışı bir aktör tarafından gerçekleştirilmesi ve bu saldırıların ev sahibi ya da barındıran devlete atfedilebilir olmamasıdır. Böyle bir durumda, ev sahibi devletin topraklarına karşı mağdur devlet

⁴⁹ Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Separate Opinion of Judge Simma, Judgment, I.C.J. Reports, 2005, paras. 7-12; Congo Case, Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Separate Opinion of Judge Kooijmans, Judgment, I.C.J. Reports, 2005, paras. 26-30.

⁵⁰ WILLIAMS Gareth D., “Piercing the Shield of Sovereignty: An Assessment of the Legal Status of the Unwilling or Unable Test”, UNSW Law Journal, Vol. 36 (2), 2013, s. 625.

⁵¹ BODE, s. 168.

tarafından gerçekleştirilecek bir saldırının ev sahibi devletin egemenliğinin ihlali ile buna karşın mağdur devletin meşru müdafaa hakkının varlığı gibi iki temel ilkenin çatışması söz konusu olacaktır⁵². Ancak çatışma dolayısıyla, mağdur devletin meşru müdafaa hakkının görmezden gelinmesine yol açacak bir uygulamanın kabul edilmesinin adil olmayacağı da unutulmamalıdır. Bu sebeple Chatham House İlkeleri'nde belirtildiği gibi, ev sahibi devletin ülkesinde devlet dışı aktörlerin yarattığı tehdidi engellemede acizliği veya isteksizliği söz konusu ise, mağdur devletin bu aktörlere karşı son çare olarak meşru müdafaa hakkına başvurabilmesi mümkündür⁵³. Bu sebeple öncelikle diğer yasal yollara başvurulmalıdır ve bu yollardan bir netice elde edilemediği durumlarda son olarak kuvvet kullanımı gündeme gelmelidir⁵⁴. Benzer şekilde Leiden İlkeleri'nde ise, başka devletin ülkesindeki terör örgütlerine karşı ev sahibi devletin saldırıyı önlemek istemediği durumlarda, mağdur devletin meşru müdafaa hakkının doğacağı dile getirilmiştir⁵⁵. Ancak ne Chatham House İlkeleri'nin ne de Leiden İlkeleri'nin doktrinin uygulanmasına dair detaylı bir yol haritası belirlemediği görülmektedir. Örneğin, mağdur devlet bu kararı tek başına mı vermelidir ya da ev sahibi devletin isteksizlik veya acizliği hangi kriterlere göre belirlenmelidir vb. gibi sorulara bir cevap bulunmamaktadır⁵⁶.

Yukarıda da bahsedildiği üzere doktrinin uygulanması bakımından devlet uygulamalarında genel bir kabul bulunmamaktadır. Doktrini reddedenler tarafından, doktrin ile çok taraflı çözümler aramak yerine müdahale bakımından yeterli bir zemin oluşabileceği, bunun ise çok taraflılık ve *jus contra bellum* sistemi bakımından bir tehlike arz edebile-

⁵² MAHMOUDI, s. 31.

⁵³ WILMSHURST Elizabeth, Principles of International Law on the Use of Force by States in Self-Defence, Chatham House, ILP WP 05/01, 2005, s. 12.

⁵⁴ DINSTEIN Yoram, War, Aggression and Self-Defence, 5th edn, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, s. 275.

⁵⁵ SCHRIJVER Nico/VAN DEN HERIK Larissa, "Leiden Policy Recommendations on Counter-terrorism and International Law", Netherlands International Law Review, Vol. 57 (3), s. 544, para. 42.

⁵⁶ CRAIG Martin, "Challenging and Refining the Unwilling or Unable Doctrine", Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vol. 52:387, 2019, s. 406.

ceği yönünden eleştiriler dile getirilmektedir⁵⁷. Ancak belirtmek gerekir ki, mağdur devletlerin kendisine karşı başka devletlerin topraklarında devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen saldırılara karşı, ev sahibi devletin isteksiz veya aciz olduğu durumlar bakımından tepkisiz kalması beklenemez. Bununla birlikte, bu doktrine daha sağlam temellere oturtularak başvurulması, doktrinin uluslararası toplum tarafından kabulünü kolaylaştıracaktır. Bu sebeple doktrinin *jus ad bellum* yerleşik ilkeleri ile uyumlu hale getirilmesi bu temellerin sağlamlaştırılmasına katkı sağlayacaktır⁵⁸. Bu belirtilen koşulların bir bütün olarak dikkate alınması; ev sahibi devletin devlet dışı aktörlerin yarattığı tehdide karşılık vermesi için birçok imkân sağlarken, ev sahibi devletin isteksizlik veya acizliğini değerlendirmede yol gösteren bir kılavuz işlevi görecektir⁵⁹. Kanaatimizce bu koşulların yerine getirilmesi mağdur devletin, ev sahibi devletin ülkesinde meşru müdafaa hakkı bağlamında kuvvet kullanımının gerekçelendirilmesine de yardımcı olacaktır.

Aşağıda, doktrinin meşruiyetinin sağlanması bakımından bazı yazarlar tarafından önerilen koşullar bir araya getirilerek, detaylandırılmıştır. Bu koşulların varlığının yanı sıra, bu kapsamda gerçekleştirilen bir karşılığın gerekli, orantılı ve derhal koşullarını da sağlaması gerektiğine ilişkin hiç kuşku bulunmamaktadır. Zira, bu koşulların sağlanmadığı bir müdahalenin, meşru müdafaa hakkı bağlamında ele alınabilmesi söz konusu olmayacaktır.

A. Silahlı Saldırının Varlığı

BM Şartı'nın 51. maddesi, "...Birleşmiş Millet üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, ...bu üyenin... bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkına halel getirmez⁶⁰." şeklindedir. 2005 tarihli Kongo Ülkesinde Silahlı Faaliyetler Davası'nda Divan, "Şart'ın 51. maddesi, meş-

⁵⁷ CHRISTAKIS Thedora, "Challenging the Unwilling or Unable Test", ZaöRV, Vol. 77, 2017, ss. 20, 21.

⁵⁸ CRAIG, s. 460.

⁵⁹ QURESHI, Waseem Ahmad, "International Law and the Application of the Unwilling or Unable Test in Syrian Conflict", Drexel Law Review, Vol. 11, 2018, s. 72.

⁶⁰ Charter of The United Nations, signed on 26 June 1945, entered into force on 24 October 1945, Art. 51, <https://www.un.org/en/charter-united-nations/>, (Erişim Tarihi:09.02.2021).

*ru müdafaa bağlamında kuvvet kullanımını yalnızca, Şart'ta belirtilen katı sınırlar dahilinde meşru kılabilir. Bir devletin güvenlik çıkarlarını bu parametrelerin ötesinde korumak için kuvvet kullanımına izin vermemektedir*⁶¹." biçiminde, Şart'ta belirtilen silahlı saldırı koşulunun açıkça arandığı ifade edilmektedir. Eritre-Etiyopya İddiaları Komisyonu *Jus Ad Bellum* Kısmi Kararı'nda bu gereklilik, "Şart'ın 51. maddesinde açıkça görüldüğü üzere, Şart'a göre geçerli bir meşru müdafaa iddiasının dayanağı, kuvvet kullanımına başvuran tarafın silahlı bir saldırıya maruz kalmış olmasıdır"⁶²." denilerek dile getirilmiştir.

Doktrinde, mağdur devletin meşru müdafaa hakkı çerçevesinde kuvvet kullanımına gelecekteki gerçekleşmesi muhtemel silahlı saldırılar bakımından değil, halihazırda gerçekleştirilen silahlı saldırılar bakımından başvurulabilmesinin mümkün olduğu beyan edilmektedir. Ayrıca, başka devletin topraklarında devlet dışı aktörlere karşı gerçekleştirilen kuvvet kullanma eylemlerinin savunma amaçlı olduğu düşüncesinin bir ürünü olarak, bu silahlı saldırıların gelecekte tekrarının da muhtemel olması gerektiği ifade edilmiştir⁶³.

B. Rıza veya İş Birliği

Ev sahibi devlet topraklarında mağdur devletin kuvvet kullanımına rıza göstermiş ya da ülkesinde devlet dışı aktörlerin yarattığı tehdidi ortadan kaldırmada mağdur devlet ile iş birliğini kabul etmiş ise, artık böyle bir durumda ev sahibi devletin isteksizliği veya acizliği söz konusu olmayacaktır⁶⁴. Bu kapsamda en çarpıcı örneklerden biri, Suriye'nin DAEŞ ile mücadelede Rusya'yı davet etmesidir⁶⁵. Yine son yıllarda ABD'nin, Yemen'in rızası ile Yemen'de bulunan devlet dışı aktörlere

⁶¹ Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports, 2005, p. 168, para. 148.

⁶² Eritrea-Ethiopia Claims Commission - Partial Award: Jus Ad Bellum - Ethiopia's Claims 1-8, Reports of International Arbitral Awards, 19 December 2005, Vol. XXVI pp. 457-469, para. 11

⁶³ DINSTEIN, s. 275.

⁶⁴ DEEKS Ashley S., "Unwilling or Unable: Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defense", Virginia Journal of International Law, Vol. 52, 2012, s. 519.

⁶⁵ SJOSTEDT Britta, "Applying the Unable/Unwilling State Doctrine-Can a State Be Unable to Take Action?", ZaöRV, Vol. 77, 2017, s. 42.

karşı insansız hava araçlarını kullanması, bunun bir diğer örneğini teşkil etmektedir⁶⁶. Benzer şekilde Irak Hükümeti'nin BM Güvenlik Konseyi'ne göndermiş olduğu 20 Eylül 2014 tarihli mektupta, DAES'in ülkesinde yarattığı tehditlerin ortadan kaldırılması için ülkesinde diğer devletlerin kuvvet kullanımına rıza gösterdiği dile getirilmiştir⁶⁷.

Mağdur devlet, ev sahibi devletin rızasını almış olsa dahi iş birliği ile bu tehdidi ortadan kaldırma imkânı olup olmadığını araştırmalıdır⁶⁸. Ayrıca mağdur devlet, kendi ülkesinde kuvvet kullanımına ilişkin rızası olmayan ev sahibi devlete iş birliği önerisinde de bulunmalıdır⁶⁹.

Benthlem'in 11. İlkesine göre, bir devletin devlet dışı aktörle gizli anlaşma yaptığı veya barındıran devletin devlet dışı aktörün ülkesindeki faaliyetlerine ilişkin isteksiz olduğu sonucuna varılması bakımından makul ve nesnel bir dayanağın bulunduğu durumlarda müdahale için rıza koşulu aranmamaktadır⁷⁰. Bu sebeple rızanın yokluğu durumunda, gizli bir anlaşma bulunuyor ya da ev sahibi devletin isteksiz veya acizliği söz konusu ise, elbette ki mağdur devletin meşru müdafaa hakkına başvurabilmesi gerekir.

C. Tehdit ve Riskin Değerlendirilmesi

Bu çerçevede mağdur devlet tarafından, devlet dışı aktörün bulunduğu coğrafyanın kapsamı ve yoğunluğu, bulunduğu coğrafyada belirli bir alandaki aktörlerin sayısı, aktörler arası ast-üst ilişkisi, devlet dışı aktörlerce üstlenilen ya da gelecekte üstlenilmesi beklenen saldırıların karmaşıklığı gibi hususlar değerlendirilmelidir⁷¹. Ayrıca bu değerlendirmelerde üç unsurun özellikle dikkate alınması gerektiği vurgu-

⁶⁶ QURESHI Waseem Ahmad, "Examining the Legitimacy and Reasonableness of the Use of Force: From Just War Doctrine to the Unwilling or Unable Test", Oklahoma City University Review, Vol. 42, No. 3, 2018, s. 273.

⁶⁷ UN Doc. S/2014/691, 22 September 2014, <https://undocs.org/S/2014/691>, (Erişim Tarihi:09.02.2021).

⁶⁸ DEEKS, s. 520.

⁶⁹ QURESHI, "Examining the Legitimacy and Reasonableness of the Use of Force", s. 274.

⁷⁰ BETHLEHEM Daniel, "Notes and Comments: Principles Relevant to the Scope of a State's Right of Self-Defense against an Imminent or Actual Armed Attack by Nonstate Actors", The American Journal of International Law, Vol. 106, 2012, s. 7.

⁷¹ DEEKS, s. 521.

lanmaktadır. Bu unsurlar; devlet dışı aktörlerin çok yönlü saldırılar ile mücadele edebilme kapasitesi, ev sahibi devletin askeri gücünün kapasitesi ve coğrafi bölge gibi dış etmenlerdir⁷². Şayet bu devlet dışı aktörler, geçmişte birçok insanın ölümüne sebep olmuş ve yakın bir tarihte de benzer saldırılara ilişkin planlarının olduğu tespit edilmiş ise, ev sahibi devletin bu tehdidi ortadan kaldırmaya yönelik kendi kapasitesini değerlendirmesi talep edilebilecektir⁷³.

D. Ev Sahibi Devletin İsteksizliğinin Değerlendirilmesi

İsteksizlik, “bir şey yapmayı istememek ya da bir şeyi yapmayı reddetmek⁷⁴” şeklinde tanımlanmaktadır. Benthlem’in 12. ilkesine göre ise, barındıran devletin devlet dışı aktörleri ortadan kaldırmak için harekete geçmeyi erteleme, harekete geçmede yetersiz kalma, silahlı saldırı riskini ve gelecekteki saldırılara karşı savunmasızlığı artırabilir ve meşru müdafaa hakkının doğmasına yol açabilir⁷⁵. Bu kapsamda ev sahibi devlet, ne mağdur devletin devlet dışı aktörlere karşı güç kullanması hususunda bir rıza gösteriyor, ne de bu aktörlerin yarattığı tehdit ile mücadelede ortak bir operasyon yapılması bakımından iş birliğine yanaşıyorsa, mağdur devlet ev sahibi devlete belirli bir zaman dilimi vererek ondan gerekli adımları atmasını talep eder. Ev sahibi devlet bu teklife uygun gerekli adımları atarsa böyle bir durumda devletin isteksizliği söz konusu olmayacaktır⁷⁶. Ayrıca sabit bir sürenin verilmesi, ev sahibi devletin isteksiz olduğunun tespitine bir kanıt teşkil edecektir⁷⁷.

Ev sahibi devletin ülkesinde, mağdur devletin devlet dışı aktörleri ortadan kaldırmaya yönelik bir müdahaleye rıza göstermemesi ve bu aktörler ile mücadelede harekete geçmeyi reddetmesi durumunda devletin, devlet dışı aktörlerin yarattığı tehdidi ortadan kaldırmada isteksiz

⁷² QURESHI, “International Law and the Application of Unwilling or Unable Test in the Syrian Conflict”, s. 69.

⁷³ DEEKS, s. 521.

⁷⁴ <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>, (Erişim Tarihi:09.02.2021).

⁷⁵ BETHLEHEM, s. 7.

⁷⁶ QURESHI, “International Law and the Application of Unwilling or Unable Test in the Syrian Conflict”, s. 69.

⁷⁷ QURESHI, “Examining the Legitimacy and Reasonableness of the Use of Force”, s. 275.

olduğu sonucuna varılacaktır⁷⁸. Benthlem'in 12. İlkesine göre de mağdur devlet tarafından önerilen makul ve etkili bir eylem planını kabul etmemesi, söz konusu devletin gizli anlaşma devleti veya barındıran devlet olarak görülmesini destekler nitelikte bir davranış olarak görülmektedir⁷⁹.

Ev sahibi devlet, mağdur devletin iddiasını ispatlamasını isteyebilir. Böyle bir durumda mağdur devlet kanıtları paylaşıp paylaşmamakta serbesttir. Çünkü, bu tarz bir paylaşım örneğin ev sahibi devletin, devlet dışı aktörler ile gizli bir bağlantısının olduğu durumlarda, mağdur devlete zarar verebilecektir. Ancak mağdur devletin iddialarını ispatlaması, uluslararası toplum tarafından hukuki dayanağı olmadan güç kullanıldığı yönünden eleştirilmesinin önüne geçilmesini sağlayacaktır⁸⁰.

11 Eylül 2001 saldırısı sonrasında, 1-5 Ekim 2001 tarihinde ABD tarafından meşru müdafaa hakkı çerçevesinde gerçekleştirilen eylemlerin BM Genel Kurulu'nda Küba hariç diğer devletlerce desteklendiği görülmektedir. Bu süreçte ABD, Afganistan'dan Usame Bin Ladin'i iade etmesini istemiş, ancak Afganistan hükümeti bunu reddetmiştir. Ayrıca Afganistan, El-Kaide ile mücadelede istekli olduğuna ilişkin belirtiler de göstermemiştir. Tüm bu sebepler ile Afganistan'ın El-Kaide tehdidi ile mücadelede isteksiz devlet kapsamında ele alındığı görülmektedir⁸¹.

E. Ev Sahibi Devletin Acizliğinin Değerlendirilmesi

Ev sahibi devlet ülkesindeki devlet dışı aktörlerin oluşturduğu tehdidi önlemede istekli olabilir, ancak kapasite yetersizliği sebebiyle atacağı adımlar ile etkili olabilmesi mümkün değildir⁸². İşte böyle bir durumda ev sahibi devletin acizliği gündeme gelecektir. Acizlik, *"bir şeyi yapmak için gerekli olan güç, bilgi, beceri, zaman vs. sahip olmamak"*⁸³

⁷⁸ QURESHI, "International Law and the Application of Unwilling or Unable Test in the Syrian Conflict", s. 70.

⁷⁹ BETHLEHEM, s. 7.

⁸⁰ QURESHI, "International Law and the Application of Unwilling or Unable Test in the Syrian Conflict", s. 70.

⁸¹ SJOSTEDT, s. 41.

⁸² QURESHI, "International Law and the Application of Unwilling or Unable Test in the Syrian Conflict", s. 70.

⁸³ <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>, (Erişim Tarihi:09.02.2021).

şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka tanımlamaya göre acizlik, “*beceriksizlik, güçsüzlük*⁸⁴” olarak dile getirilmektedir.

Mağdur devletin, acizliği tespit etme sorumluluğu söz konusudur. Bu tespit yapılırken özellikle, ev sahibi devletin kontrolünde olmayan alanlar iyi araştırılmalıdır. Yargıç Simma ve Kooijmans ev sahibi devletin, ülkesinin bir kısmında etkin kontrolünü kaybetmesi durumunda, mağdur devletin meşru müdafaa hakkının reddedilmesinin makul olmayacağını belirtmişlerdir⁸⁵. Doktrinde kontrol kaybının, acizliğin bir görünümü olarak ele alınabileceği belirtilmiştir⁸⁶. Ayrıca ev sahibi devlet istekli olduğu ancak aciz olduğu durumlar bakımından, mağdur devletin müdahalesine rıza göstermiyorsa, burada aslında üstü kapalı bir isteksizliğin söz konusu olduğu da söylenmektedir⁸⁷.

Randelzhöfer ve Nolte, ülkesindeki silahlı gruplar tarafından gerçekleştirilen büyük çaplı saldırıları önlemek için ev sahibi devletin ciddi adımları atmada kapasitesinin olmadığı durumlarda, açık/bariz acizliğin söz konusu olacağını belirtmişlerdir. Buna göre açık acizlik ifadesinden, başarısız devlet (failed states) anlaşılmalıdır⁸⁸.

Doktrinde, mağdur devletin meşru müdafaa hakkı çerçevesinde kuvvet kullanımına başvurmasının, sadece mağdur devletin, yeterli çözümlerin üretilmesine ilişkin talebine karşılık ev sahibi devletin bu hususta başarısız olduğunun ispatlandığı durumlar bakımından haklı olacağı da ileri sürülmektedir⁸⁹. Bütün bunlarla ilgili olarak aslında pek çok durumda ev sahibi devletin acizliği söz konusu ise, aciz devletin ülkesi-

⁸⁴ <https://www.tdk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi:09.02.2021).

⁸⁵ Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Separate Opinion of Judge Kooijmans, Judgment, I.C.J. Reports, 2005, paras. 30, 31; Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Separate Opinion of Judge Simma, Judgment, I.C.J. Reports, 2005, paras. 12, 13.

⁸⁶ LEHTO, s. 13.

⁸⁷ MAHMOUDI, ss. 32, 33.

⁸⁸ RANDELZHOFFER Albrecht/NOLTE George, “Article 51”, The Charter of the United Nations: A Commentary, Ed. Bruno Simma, Daniel-Erasmus Khan, Georg Nolte, Andreas Paulus, Nikolai Wessendorf, 3rd edn, Vol. I, Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2012, ss. 1418, 1419.

⁸⁹ DEEKS, s. 522.

ne yönelik müdahalelere rıza göstermesi de söz konusu olmaktadır. Böyle bir durumun ortaya çıkması ise zaten mağdur devletin meşru müdafaa hakkının var olup olmadığına ilişkin bir tartışmaya gerek olmadığına işaret etmektedir⁹⁰.

F. Ev Sahibi Devletin Önerdiği Planın Değerlendirilmesi

Mağdur devletin, tehdide karşılık olarak ev sahibi devletin önerdiği planları değerlendirmesi gerekmektedir. Değerlendirme hem şekli hem de esasa ilişkin unsurların ele alınmasını içermektedir. Böyle bir değerlendirme, ev sahibi devletin önerisinde tehdide karşı kapasitesini hangi biçimde uygulayacağına dair ayrıntıların belirlenerek, devletin isteklilik ve kapasitesinin görülmesine de yardımcı olacaktır. Özellikle tehdidi ortadan kaldırmada hangi adımların atılması gerektiği, ev sahibi devletin mağdur devletten daha az bir maliyet ile kuvvet kullanmanın getireceği yüklerle katlanabilip katlanamayacağı, mağdur devletin değerlendirme neticesinde ev sahibi devletin topraklarında kuvvet kullanmaya ikna olup olmadığı gibi sorulara cevaplar bulunur⁹¹.

Bu kapsamda örneğin A devletinin defalarca B devletinde bulunan devlet dışı aktörlerin saldırılarına maruz kaldığı varsayımında, B devletin A devlete tehdit ile mücadele için bölgeye askeri bir grubun gönderildiğinin bildirmesi ve A devletince B devlete ilişkin yapılan değerlendirmede grubun büyüklüğü, silah stoku vb. gibi hususlar göz önüne alındığında, tek başına bu müdahalenin yeterli olacağı kanısına varması durumunda, yine de B devletinin isteksiz olduğu söylenebilir mi? Buradaki kriter, makul bir devletin temel amacı olan tehdidin varlığının sona erdirilmesi amacına ulaşmak olmalıdır. Doktrinde makul devletlerin aceleci davranmadıkları, ancak yaklaşan saldırılar bakımından ortaya çıkan belirtilere de kayıtsız kalmadıkları dile getirilmiştir⁹².

Bu değerlendirme sayesinde ev sahibi devletin bağımsız bir biçimde bu durumla mücadele edip etmeyeceği ya da bu mücadelede mağdur devlete ihtiyacı olup olmadığı tespit edilir. Bunun neticesinde ise, ev sahibi devletin devlet dışı aktörler ile mücadelesi bakımından

⁹⁰ WILMSHURST, s. 66.

⁹¹ DEEKS, s. 529.

⁹² DEEKS, s. 530.

mağdur devlete ihtiyacı olduğu belirlenir, ancak ev sahibi devlet mağdur devletin yardım önerisini kabul etmezse bu devletin isteksiz olduğu sonucuna ulaşılabilecektir⁹³.

G. Ev Sahibi Devlet ile Daha Önceki İlişkilerin

Değerlendirilmesi

Ev sahibi devletin isteksiz veya aciz olup olmadığı değerlendirilmesinin daha iyi yapılabilmesi için mağdur devletin, ev sahibi devlet ile önceki ilişkilerini de dikkate alması önem arz etmektedir. Bu çerçevede özellikle, mağdur devletin daha önceki dönemlerde devlet dışı aktörler ile mücadeleye ilişkin taleplerine ev sahibi devletin ne şekilde tepkiler verdiği, bu belirlemede mağdur devlete yol gösterebilir. Böylelikle ev sahibi devletin mevcut ve gelecekteki benzer durumlar bakımından vereceği tepkilerine dair çıkarımlar yapılabilecektir⁹⁴.

Ev sahibi devlet geçmişte mağdur devlete yardım etmiş ise, bunu gelecekte yapması da muhtemeldir. Ancak, ev sahibi devlette gerçekleşen bir değişiklik, bu devletin mağdur devlete karşı duruşunun da değişmesine yol açabilir⁹⁵. Örneğin hükümet veya siyasi rejim değişikliği, ev sahibi devletin silahlı kuvvetlerinin kapasitesindeki değişim ya da devletin koşullarının önceki talepten bu yana önemli bir şekilde değiştiği durumlarda, ev sahibi devletin geçmişte verdiği tepkilerin göz önüne alınması doğru sonuçlara ulaştırmayabilir⁹⁶. Böyle bir durumun varlığında, bu ilişkilerin tekrar değerlendirilmesi sağlıklı bir karar verilmesini sağlayacaktır.

SONUÇ

Uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkının başlarda sadece devletlere karşı kullanılabileceği kabul edilirken, sonraları eylemleri bir devlete atfedilebilir olan devlet-dışı aktörler bakımından da bu hakkın kullanımı kabul edilmiştir. BM Şartı'ndaki düzenlemeye bakıldığında da

⁹³ QURESHI, "International Law and the Application of Unwilling or Unable Test in the Syrian Conflict", s. 71.

⁹⁴ DEEKS, s. 531.

⁹⁵ QURESHI, "International Law and the Application of Unwilling or Unable Test in the Syrian Conflict", s. 72.

⁹⁶ DEEKS, s. 531.

bu hakkın sadece devletler tarafından gerçekleştirilen silahlı saldırılara karşı var olduğu sonucuna ulaşılamamaktadır. Bir devletin kendisine karşı gerçekleşen silahlı saldırılar bakımından, nereden kaynaklandığına bakılmaksızın, bu saldırıları defetmesi en doğal hakkıdır.

Günümüzde yukarıda belirtilen kabullerin değişmesine yol açan, eylemleri bir devlete atfedilebilir olmayan devlet-dışı aktörler bakımından da meşru müdafaa hakkının ele alındığı görülmektedir. Bununla birlikte bu devlet-dışı aktörlerin birçoğu başka bir devletin ülkesinde barınmaktadır. Bu aktörlere karşı meşru müdafaa hakkının kullanılması ise, ev sahibi devletin ülkesine karşı kuvvet kullanılmasına ve bu devletin egemenliğinin ihlal edilmesine yol açmaktadır. Ancak buna karşın mağdur devletin, meşru müdafaa hakkının doğmayacağını söyleyerek, ülkesine karşı gerçekleşen silahlı saldırılara sessiz kalmasını beklemek de pek adil gözükmemektedir. İşte bu ikilem arasındaki dengeyi kurabilecek yegâne durum, isteksiz veya aciz bir devletin var olmasıdır. Böyle bir durumda mağdur devlet, ev sahibi devletin isteksiz veya aciz olduğunu tespit etmiş ise, müdahalenin gerekli, orantılı ve derhal olması kaydıyla, bu devlet-dışı aktörlere karşı meşru müdafaa hakkını kullanabilecektir.

İsteksiz veya acizliğin tespitinde, yukarıda ele alınan koşulların yerine getirilmesi, bu hakka başvurmada meşruiyetin sağlanmasına katkı bulunacaktır. Bu ise, uluslararası toplum bakımından doktrine ilişkin kabulün artmasını sağlar. Belirtmek gerekir ki bu koşullar tavsiye niteliğindedir. Doktrinin daha sağlam bir zemine oturtulmasının sağlanması amacıyla öngörülmüştür. Bu koşulların sağlanmamış olması, bu doktrine başvurulamayacağı anlamına gelmemektedir. Ancak koşulların yerine getirilmesi; eleştirilerin önüne geçilmesine katkı sağlayarak, uluslararası toplumun kabulünü artırır.

KAYNAKLAR

- AYDIN OKUR, Derya, "İŞİD'e Karşı Suriye'de Yapılan Operasyonların Meşruiyeti Bakımından İsteksiz ya da Aciz Devlet Teorisi", İKÜHFD, C. 14, S. 2, 2015, ss. 39-65.
- BETHLEHEM, Daniel, "Notes and Comments: Principles Relevant to the Scope of a State's Right of Self-Defense against an Imminent or Actual Armed Attack by Nonstate Actors", *The American Journal of International Law*, Vol. 106, 2012, ss. 1-8.
- BODE, Ingvild, "Manifestly Failing and Unwilling or Unable as Intervention Formulas: A Critical Assessment", *Rethinking Humanitarian Intervention in the 21st Century*, Ed. Aiden Warren, Damian Grenfell, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2017, ss. 164-191.
- CHACKO, Elena/DEEKS, Ashley, "Which States Support the Unwilling and Unable Test?", 10 October 2016, <https://www.lawfareblog.com/which-states-support-unwilling-and-unable-test>.
- CHRISTAKIS, Theodore, "Challenging the Unwilling or Unable Test", *ZaöRV*, Vol. 77, 2017, ss.19-22.
- CRAIG, Martin, "Challenging and Refining the Unwilling or Unable Doctrine", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 52, 2019, ss. 387-461.
- DEEKS, Ashley S., "Unwilling or Unable: Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defense", *Virginia Journal of International Law*, Vol. 52, 2012, ss. 483-550.
- DINSTEIN, Yoram, *War, Aggression and Self-Defence*, 5th edn, Cambridge, Cambridge University Press, 2011.
- HAKIMI, Monica, "Defensive Force against Non-State Actors: The State of Play", *International Law Studies*, Vol. XCI, 2015, ss. 1-31.
- HELLER, Kevin Jon, "Eric Posner Rejects the Unwilling or Unable Test!", 9 October 2012, <http://opiniojuris.org/2012/10/08/eric-posner-rejects-the-unwilling-or-unable-test/>.
- KAYA, İbrahim, *Uluslararası Hukukta Temel Belgeler: Basic Documents in International Law*, 4. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020, ss. 12-48.

- KURAN, Selami/GÜR, Hande, "Devlet-Dışı Aktörlere Karşı Meşru Müdafaa İsteksiz veya Aciz Doktrini: Suriye ve DAESH Örneği", MÜHF-HAD, C. 23, S. 1, 2017, ss. 57-88.
- LEHTO, Marja, "The Fight against ISIL in Syria: Comments on the Recent Discussion of the Right of Self-defence against Non-state Actors", Nordic Journal of International Law, Vol. LXXXVII, 2018, ss. 1-25.
- MAHMOUDI, Said, "The Unwilling or Unable Doctrine: The Right to Use Extraterritorial Self-Defense Against Non-State Actors", Thesis in International Public Law, Stockholm University Faculty of Law, 2017.
- NUSSBERGER, Benjamin, "Sustainable Self-Defense? How the German Government justifies continuing its fight against ISIL in Syria", 2 October 2019, <https://www.ejiltalk.org/sustainable-self-defense-how-the-german-government-justifies-continuing-its-fight-against-isil-in-syria/>.
- QURESHI, Waseem Ahmad, "Examining the Legitimacy and Reasonableness of the Use of Force: From Just War Doctrine to the Unwilling or Unable Test", Oklahoma City University Review, Vol. 42, No. 3, 2018, ss. 221-289.
- QURESHI, Waseem Ahmad, "International Law and the Application of the Unwilling or Unable Test in Syrian Conflict", Drexel Law Review, Vol. 11, 2018, ss. 61-99.
- RANDELZHOFFER, Albrecht/NOLTE, George, "Article 51", The Charter of the United Nations: A Commentary, Ed. Bruno Simma, Daniel-Erasmus Khan, Georg Nolte, Andreas Paulus, Nikolai Wessendorf, 3rd edn, Vol. I, Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2012.
- SCHRIJVER, Nico/VAN DEN HERIK, Larissa, "Leiden Policy Recommendations on Counter-terrorism and International Law", Netherlands International Law Review, Vol. 57 (3), ss. 531-550.
- SJOSTEDT, Britta, "Applying the Unable/Unwilling State Doctrine-Can a State Be Unable to Take Action?", ZaöRV, Vol. 77, 2017, ss. 39-42.

- TIBORI-SZABÓ, Kinga, "The 'Unwilling or Unable' Test and the Law of Self-defence", *Fundamental Rights in International and European Law: Public and Private Law Perspectives*, Ed. Christophe Paulussen, Tamara Takács, Vesna Lazić, Ben Van Rompuy, Heidelberg, Springer, 2016, ss. 73-97.
- TÜTÜNCÜ, Ayşe Nur/ŞİMŞEK G., Engin/UZUN, Elif/ARIKOĞLU, Enver/AKÜN, Neslihan Verda/BAŞKARACAOĞLU, Elif/KORKMAZ SÜRER, Mukaddes/GÜNEYSU, Gökhan/GÖKALP, İbrahim, *Milletlerarası Adalet Divanı Kararları: 1990-2007*, İstanbul, Beta, 2008.
- WILLIAMS, Gareth D., "Piercing the Shield of Sovereignty: An Assessment of the Legal Status of the Unwilling or Unable Test", *UNSW Law Journal*, Vol. 36 (2), 2013, ss. 619-641.
- WILMSHURST, Elizabeth, *Principles of International Law on the Use of Force by States in Self-Defence*, Chatham House, ILP WP 05/01, 2005.
- Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports, 2005, p. 168.
- Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Separate Opinion of Judge Kooijmans, Judgment, I.C.J. Reports, 2005, p. 306.
- Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Separate Opinion of Judge Simma, Judgment, I.C.J. Reports, 2005, p. 334.
- Eritrea-Ethiopia Claims Commission-Partial Award: Jus Ad Bellum - Ethiopia's Claims 1-8, Reports of International Arbitral Awards, 19 December 2005, Vol. XXVI pp. 457-469.
- Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I.C.J. Reports, 2004, p. 136.
- Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Separate Opinion of Judge Higgins, Advisory Opinion, I.C.J. Reports, 2004, p. 207.
- Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Dissenting Opinion of Judge Schwebel, Merits, Judgment, I.C.J. Reports, 1986, p. 259.

Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports, 1986, p. 14.

Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Dissenting Opinion of Judge Sir Robert Jennings, Merits, Judgment, I.C.J. Reports, 1986, p. 528.

Charter of the United Nations, signed on 26 June 1945, entered into force on 24 October 1945, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>.

SCOR, UN Doc. S/PV. 2292, 17 July 1981, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/43220E2368A3DDF7052568000052412C>.

UN Doc. S/2014/691, 22 September 2014, <https://undocs.org/S/2014/691>.

UN Doc. S/2014/695, 23 September 2014, <https://undocs.org/S/2014/695>.

UN Doc. S/2015/221, 31 March 2015, <https://undocs.org/S/2015/221>.

UN Doc. S/2015/563, 24 July 2015, <https://undocs.org/S/2015/563>.

UN Doc. S/2015/946, 10 December 2015, <https://undocs.org/S/2015/946>.

UN Doc. S/PV. 3653, 15 April 1996, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/310AC20FB347D24185256311004E0E4B>.

UN Doc. S/RES/2249(2015), 20 November 2015, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2249.pdf.

UNGA, A/RES. 2625 (XXV), Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, (A/8082) 24 October 1970, [https://undocs.org/en/A/RES/2625\(XXV\)](https://undocs.org/en/A/RES/2625(XXV)).

UNGA, Res. 3314 (1974), [https://undocs.org/en/A/RES/3314\(XXIX\)](https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX)).

UNGA, UN Doc. A/50/1016, S/1996/614, 1 August 1996, <https://digitallibrary.un.org/record/219759>.

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>.

<https://www.tdk.gov.tr/>.